

УДК 330.322.2

Т. В. Голобородько,
старший викладач кафедри інноваційного менеджменту та управління бізнес-процесами,
ДВНЗ "Криворізький національний університет"

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

T. Goloborodko,
senior lecturer, Department of Innovation Management and Management of Business Processes,
SHEE "Kryvyi Rih National University"

REASERCH OF DEVELOPMENT AND INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE

Досліджено стан аграрної сфери України. Серед показників, що характеризують розвиток аграрної сфери була досліджена зміна площ сільськогосподарських угідь, кількість діючих підприємств у сільському господарстві за організаційно-правовими формами господарювання, динаміка та структура валової продукції сільського господарства, рентабельність продукції рослинництва та тваринництва. В результаті дослідження було виявлено нестабільність в отриманні адекватних реальним можливостям результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено необхідність забезпечення пріоритетності розвитку сільського господарства насамперед як соціально значимої галузі. Проведено дослідження розвитку інвестиційного процесу в аграрній сфері. Визначено необхідність та можливість формування інвестиційного привабливого середовища в аграрній сфері України. Визначено основні проблеми розвитку інвестиційних процесів в аграрній сфері. Надано рекомендації щодо поліпшення інвестиційного клімату в аграрній сфері.

The state of the agrarian sector of Ukraine is studied. Among the parameters that characterize the development of agrarian sphere such as renewal of farmland spacing, the number of active enterprises in agriculture organizational and legal forms of economic dynamics and structure of gross agricultural output, profitability of crop and animal production were investigated. The study reveals instability in obtaining adequate results of agricultural enterprises activity to real possibilities. The need to ensure the priority of the development of agriculture, primarily as a socially important field, was set out. A study of the investment process in agriculture was done. The necessity and possibility of forming an attractive investment environment in agriculture Ukraine are specified. Main issues of investment processes in agriculture are determined. Recommendations to improve the investment climate in agriculture are done.

Ключові слова: аграрна сфера, рослинництво, тваринництво, інвестиційна привабливість, інвестиційний процес.

Key words: agriculture, crops, livestock, investment attractiveness, investment process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

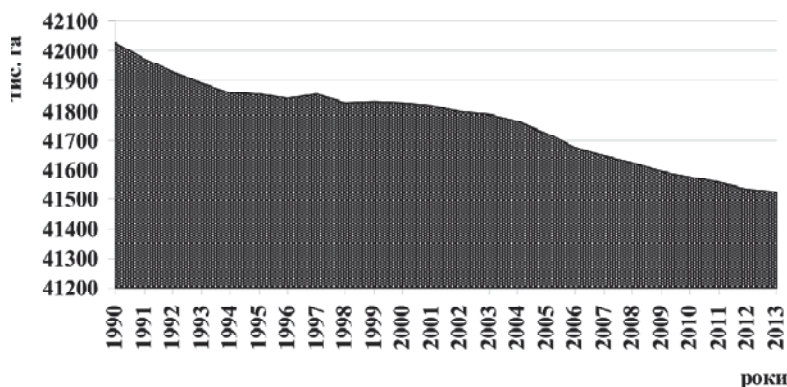
Економічні перетворення в Україні і бажання держави інтегруватись в світову ринкову економіку спонукають до інвестиційної активності в аграрній сфері, її підприємств і галузей, від ефективного розвитку яких залежить продовольча безпека країни.

Сьогодні для організації сільського господарства як системи, яка має свою специфіку, що проявляється в безпосередній залежності від природно-кліматичних умов, сезонності і характеристик технологічного процесу, особливої актуальності набувають питання інвестиційної привабливості, використання інвестиційних

ресурсів для пожвавлення інвестиційної активності в сільськогосподарських організаціях, що буде спонукати до поновлення відтвореного процесу в сільському господарстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вагомий внесок у розвиток наукових основ економічної теорії щодо інвестиційної діяльності та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: І.П. Андрушків, О.В. Коляшко, І.І. Вініченко, В.М. Гриньова, В.В. Ковальов, В.С. Кравців, М.І. Крупка, Н.П. Резнік, Н.Д. Свірідова, А.І. Сухоруков, Н.О. Шевченко та ін.

Рис. 1. Площа сільськогосподарських угідь України

Джерело: побудовано за даними [6].

Разом із тим, незважаючи на величину та значимість наукових досліджень, присвячених цій проблемі, окремі питання інвестиційного забезпечення економічного розвитку сільськогосподарських підприємств залишаються недостатньо вивченими й потребують подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні стану та інвестиційної привабливості аграрної сфери України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор економіки України формує 8,89% валового внутрішнього продукту та 21,27% вартості експорту (2013 р.). Площа сільськогосподарських угідь — 41525,8 тис. га. (68,8% загальної території України), кількість діючих сільськогосподарських підприємств — 55858 одиниць, кількість зайнятого населення в цій галузі — 3577,5 тис. осіб (17,53% від загальної кількості) [7; 2; 6].

Серед економістів та науковців є відповідно два протилежних погляди щодо інвестиційної привабливості аграрної сфери. Ми вважаємо, що аграрна сфера — це потужний плацдарм України, це її могутність сьогодні та безбідна перспектива завтра. Але проблема полягає в тому, що для досягнення максимальної ефективності використання аграрного потенціалу необхідні значні інвестиційні вкладення.

На думку експертів, інтерес інвесторів до сільського господарства України зростатиме, і це пояснюється перевагами, які має наша держава у порівнянні з іншими країнами світу [2].

Розглянемо більш детально тенденції розвитку та стан аграрної сфери. Так, за даними Державної служби статистики України [7] має-

мо тенденцію поступового зменшення площ сільськогосподарських угідь протягом 1990—2013 рр. (рис. 1). Основною причиною цього є водна та вітрова ерозія ґрунтів, але не останнє місце займає також низька культура господарювання (і як результат — деградація земель і їх опустелювання).

Більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримуються науково обґрунтованих сівозмін та ґрунтозахисних технологій. Для вирощування сільськогосподарських культур не вноситься потрібна

кількість органічних і мінеральних добрив, що призводить до виснаження ґрунтів, зниження їх родючості та посилення деградації [8].

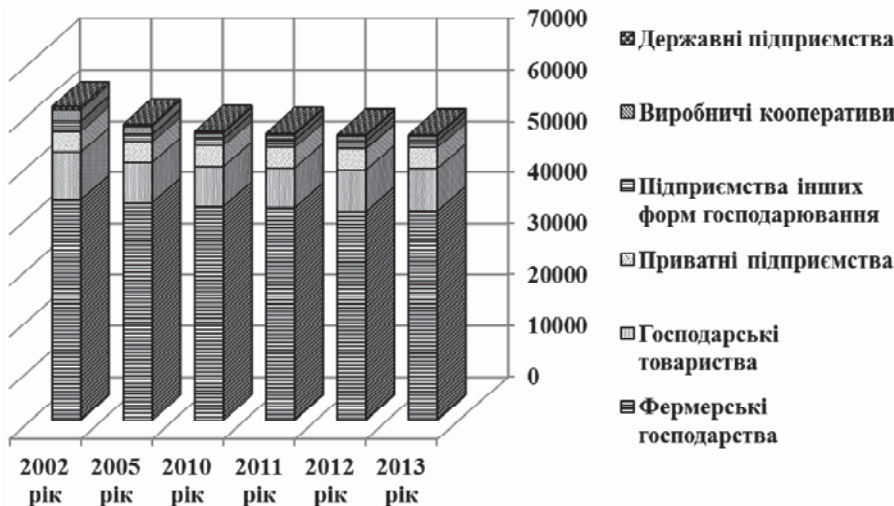
Як зазначається в розпорядженні Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням" [5], "деградація земель та опустелювання є одними з найбільш серйозних викликів для сталого розвитку країни, які спричиняють істотні проблеми екологічного і соціально-економічного характеру".

Не зважаючи на це, значення аграрної сфери для економіки визначається тим, що за якістю сільськогосподарських земель Україна займає перше місце у світі.

На фоні глобального попиту на продукти харчування Україна зберігає відносно високу інвестиційну привабливість, адже вона є однією з небагатьох країн світу, де функціонують великі агрокомпанії, цікаві інвестиційному капіталу. Експерти відзначають суттєві переваги вітчизняного агросектору над іншими секторами економіки [2]. При цьому варто враховувати особливості ведення українського бізнесу, який, на нашу думку, повинен будуватись на основі ціннісних орієнтирів таких, як родина, сім'я, Батьківщина.

Кількість діючих підприємств у сільському господарстві (рис. 2) у 2013 році зменшилась на 8,7% по відношенню до 2002 року. Серед усіх представлених організаційно-правових форм господарювання лише кількість приватних підприємств практично не змінилась, поряд з тим, як значно зменшилась кількість виробничих кооперативів (на 61,6%), державних підприємств (на 51,2%), підприємств інших форм (на 26,8%), господарських товариств (на 11,2%), фермерських господарств (на 5,1%).

Варто відзначити, що більше 70% усіх підприємств у сільському господарстві представлені фермерськими господарствами. Зако-

Рис. 2. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств у сільському господарстві

Джерело: побудовано за даними [6].

ном України "Про фермерське господарство" [4] визначено, що фермерське господарство є форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

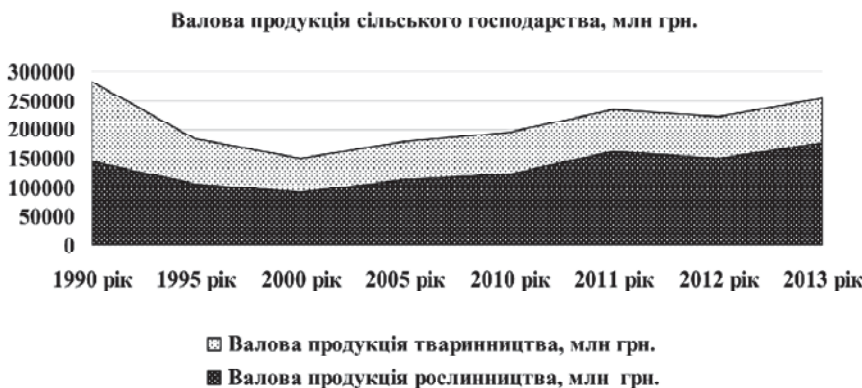
Варто зазначити, що з точки зору пропагандистських методів державного регулювання — стимулювання розвитку фермерських господарств втілює в собі прояв патріотичного ведення сільського господарства. Зі створенням та функціонуванням фермерських господарств відроджуються реальні власники, які здійснюють діяльність із врахуванням економічних інтересів не лише сьогодення, а й майбутнього, бо це сімейний бізнес, розвиток якого не можливий без підтримки належного рівня організації виробництва, відповідного бережливого

ставлення до землі, здійснення капітальних вкладень для подальшого розвитку. Саме ці характеристики ведення агробізнесу можуть і мають стати основними мотивами активізації інвестиційних процесів в аграрній сфері. Серед проблем функціонування фермерських господарств можна виділити наступні: незадовільний стан технічного забезпечення, недостатній рівень професійної кваліфікації фермерів, низькі можливості залучення кредитних ресурсів. Фермерські господарства вважаються прогресивними формами приватної підприємницької діяльності, але їх конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість є в основному значно меншою від гігантів агробізнесу, тому перспективою розвитку фермерських господарств повинно бути їх об'єднання та кооперування з виробництва, зберігання, переробки і збуту сільськогосподарської продукції, з постачання фермерів засобами виробництва, надання їм сервісних послуг та розвитку фірмової торгівлі.

Основним мотиватором активізації інвестиційних процесів є все ж таки показники результативності діяльності сільськогосподарських підприємств. Особливої уваги заслуговує один з таких показників — валова продукція сільського господарства. Динаміка цього показника (рис. 3) дає можливість говорити про позитивні зрушення у 2013 році, але в перспективі оптимальними є показники 90-х років, досягнення яких можливе лише у випадку формування парадигми ведення агробізнесу з використанням інноваційної моделі розвитку.

Так, у 2013 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2012 р. становив 113,7%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 120,7%, у господарствах населення — 106,4%.

Ключовим є необхідність формування в Україні вже у найближчій перспективі інноваційної моделі розвитку сіль-

Рис. 3. Динаміка та структура валової продукції сільського господарства

Джерело: побудовано за даними [6].

ського господарства, спроможної забезпечити його стійке прискорене зростання [7].

Переведення аграрного сектора на інноваційну основу залежить від обсягів та джерел інвестиційних вкладень як щодо модернізації техніко-технологічної бази, так і налагодження випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції продовольства.

Ефективне використання земельних ресурсів в значній мірі залежить від оптимального співвідношення галузей виробництва в сільськогосподарських формуваннях.

Як можемо спостерігати, у 90-х роках ХХ століття співвідношення валової продукції тваринництва та рослинництва було майже рівним. Але з роками проявляється диспропорція в їх результативності, яка триває до сьогоднішніх днів. Так у 2013 році співвідношення валової продукції рослинництва та тваринництва складає 69,6 % та 30,4 % відповідно.

Валова продукція тваринництва протягом аналізованого періоду мала лише незначні зміни і залишається в середньому на 50% меншою від показника 1990 р. Серед позитивних зрушень варто відмітити значне збільшення валової продукції як рослинництва, так і тваринництва у 2005, 2011 та 2013 роках. А починаючи з 2011 року валова продукція рослинництва перевищила показник 1990 року на 11,64%, у 2012 році — на 2,56% та у 2013 році — на 20,89%.

Позитивну динаміку мають відносні показники виробленої сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь та на одну особу (рис. 4).

Нарощування виробництва сільськогосподарської продукції створює сприятливі умови для розвитку альтернативної енергетики, зокрема для збільшення виробництва біопалива. За рахунок розширення переробки сільськогосподарської продукції на біопаливо можна забезпечити збільшення попиту на цю продукцію та підви-

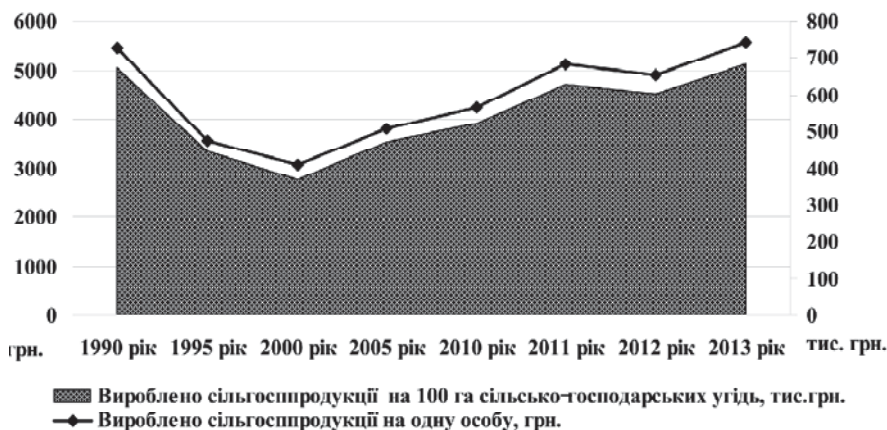

Рис. 4. Продуктивність виробництва продукції сільського господарства

Джерело: побудовано за даними [6].

щення ефективності галузі. В масштабах країни збільшення виробництва біопалива дозволяє зменшити залежність від імпортних джерел енергії [8].

Позитив, який приваблює інвесторів в аграрну сферу — значні можливості та перспективи її розвитку. На рисунку 5 можемо спостерігати ефективність виробництва продукції рослинництва та тваринництва. Дані розрахунки є відповіддю на питання чому саме рослинництво залишається провідною галуззю. Рентабельність продукції рослинництва надає можливості для розширеного відтворення виробництва. В агробізнесі рослинництво забезпечує порівняно швидку оборотність капіталу, високу рентабельність продукції, а відтак, і швидку окупність інвестицій із порівняно меншими ризиками.

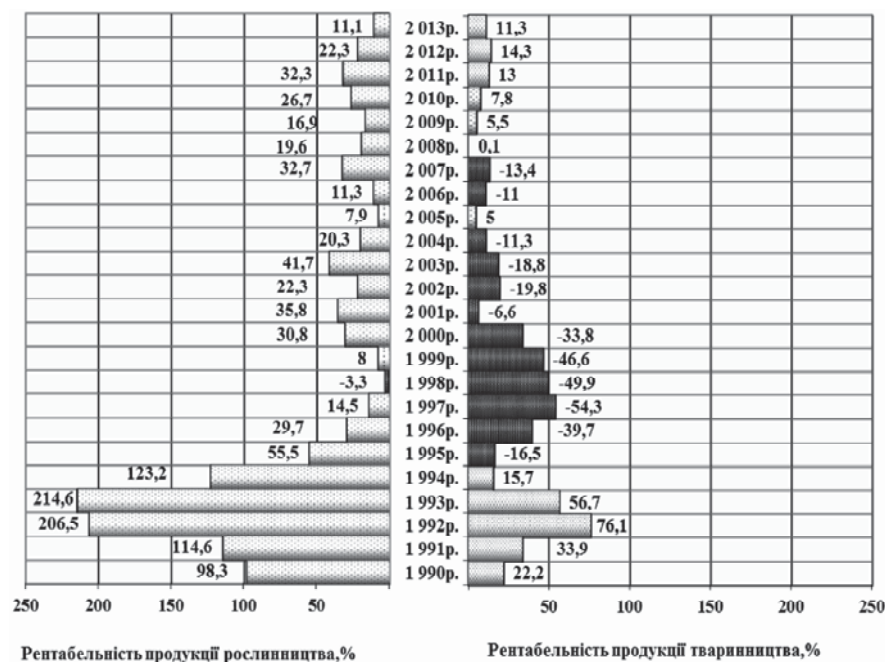

Рис. 5. Динаміка рентабельності продукції рослинництва та тваринництва

У 2013 році порівняно з 2012 роком спостерігається зменшення рентабельності продукції рослинництва на 11,2 відсоткових пунктів, що пов'язано із зменшенням ефективності виробництва зернових, насіння соняшника та ріпаку. При цьому більш ефективним виявилось вирощування та реалізація картоплі та овочів відкритого ґрунту. Спостерігається падіння також рентабельності тваринництва — на 3%. Варто відзначити, що розвиток тваринництва носить інерційний характер. У галузі тваринництва лише реалізація молока була більш ефективнішою порівняно з 2012 роком. При цьому інші галузі лише поглибили свій і без того "стагнаційний" стан — рентабельність вирощування рогатої худоби скоротилася на 13,7% і досягла своєї рекордної збитковості (-43,2)%.

Наявність пільгових режимів оподаткування забезпечує приток інвестиційних коштів в сільськогосподарське виробництво, зокрема через: забезпечення прибутковості діяльності сільгосп підприємств та, відповідно, наявності у них коштів для капітальних інвестицій; сприятливої та прогнозованої на середньострокову перспективу податкової системи, що формує привабливість для залучення інвесторів. Нескладно пересвідчитись, що обсяг інвестицій в основний капітал дещо перевищував суму податкових пільг, що підтверджує висновок про наявність прямого (прибутки господарств) і опосередкованого (інвестиційна привабливість) ефекту. Скасування податкових пільг негативно вплине на обидва фактори інвестиційної привабливості, що спричинить згортання інвестиційних процесів та зупинку розвитку аграрного виробництва [1].

Система податкових пільг для АПК включає: спеціальний режим оподаткування ПДВ, фіксований сільськогосподарський податок, ПДВ підприємств із переробки молока та м'яса.

Не зважаючи на спроби держави підтримати діяльність сільськогосподарських підприємств, спостерігаються незначні прямі іноземні інвестиції у сільське господарство, які за даними Державного комітету статистики України [7] у 2013 році складають 839,3 млн дол. США (1,4% в загальному обсязі інвестицій).

У 2013 році, за даними Державної служби статистики України, прямі іноземні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство зросли на 15%, тоді як в економіку загалом — лише на 5%.

Основною країною-інвестором є Кіпр, звідки надійшло 376,2 млн дол. США, тобто 45%. Але справа в тім, що інвестиції з Кіпру — реінвестиції, тобто ті фінансові ресурси, які раніше направлялися з держави в офшорні ком-

панії Кіпру. На другому місці — Німеччина, яка інвестувала в аграрний сектор України 71,5 млн дол. США (8,5%). За нею — Данія, частка якої становить близько 8% — 66,2 млн дол. США. Значні інвестиції у вітчизняне сільське господарство вкладають також Велика Британія (5%), Польща (4,1%), Віргінські (Британські) острови (3,9%), Франція (2,8%) та Нідерланди (2,7%).

Більше половини інвестицій — 56% — спрямовується в рослинницькі галузі, переважно на вирощування однорічних і дворічних культур. У розвиток тваринництва в 2013 році спрямовано 34% прямих іноземних інвестицій.

Інвестиційний процес в Україні демонструє існування міжрегіональної асиметрії в територіальному розподілі інвестиційних ресурсів. Так, найбільша частка капітальних інвестицій припадає на Київську область (11,52%), Полтавську (9,9%), Вінницьку (6,81%). Від 5% до 6% інвестицій направлялись у 2013 році у Чернігівську, Кіровоградську, Черкаську, Дніпропетровську та Харківську області. Як можемо спостерігати з даних картограми — чим далі від центра — тим менше інвестується в сільське господарство, особливо малу частку інвестицій отримали Закарпатська (0,31%), Чернівецька (1,27%), Волинська (1,3%), Рівненська (1,37%) області.

Отже, світова тенденція зростання попиту на продукти харчування, попит на біопаливо (біоетанол, біодизель) екстраполює можливість України стати світовим експортером сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, аграрний сектор є привабливим для інвесторів насамперед через природні умови та географічне розташування, при цьому він несе в собі феноменальні бізнесові можливості. Але в ході дослідження було визначено проблему деградації земель сільськогосподарського призначення. Вирішення цієї проблеми можливе лише із використанням наукових підходів щодо підвищення технологічної потужності земель з урахуванням регіональних особливостей та природно-кліматичних умов.

Серед організаційно-правових форм ведення агробізнесу одними із перспективніших вважаємо фермерське господарство, розвиток якого не лише збільшить інвестиційний потенціал аграрної сфери, але і буде представляти Україну, як державу з патріотичним ставленням до землі, фермери — патріоти рідних земель та майбутні інвестори не лише сільськогосподарських земель, але й розвитку та покра-

щення територій, соціального та економічного статусу людей, що працюють на цій землі.

Підвищення ефективності галузі можливе лише за рахунок переходу на інноваційну модель розвитку, при цьому не варто забувати, що інновації в сільському господарстві — це не лише нова техніка, це використання нових ефективних технологій. Не останнє місце в цій моделі розвитку займає людський капітал, ефективність використання якого в першу чергу залежить від відповідної кваліфікації працівників аграрної сфери. Задача держави в цьому аспекті — популяризація агробізнесу, зміна свідомості сучасної молоді щодо престижу роботи на сільськогосподарських підприємствах.

У країні спостерігається перевиробництво зернових культур, соняшнику, картоплі. В той же час виробництво фруктів, плодів, ягід, м'яса, молока, риби є недостатнім і збитковим. Як зазначалося вище, ефективне використання земельних ресурсів у значній мірі залежить від оптимального співвідношення рослинництва та тваринництва, яке можливе лише у випадку більш ефективного управління другим.

Для підвищення інвестиційної привабливості аграрної сфери в українському суспільстві повинно утвердитися розуміння особливої ролі сільського господарства, необхідності забезпечення пріоритетності його розвитку, насамперед як соціально значимої галузі. Саме таким є завдання держави — покращення інвестиційної привабливості галузі без використання значних фінансових ресурсів, впровадженням пропагандистських методів державного регулювання.

Література:

1. Аграрний союз України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.auu.org.ua/home>

2. Газета "Агробізнес" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua>

3. Державне агентство земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dazru.gov.ua/zvitnist/statystyka/107551-zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2014-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-v-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2013-roku.html>

4. Закон України "Про фермерське господарство" від 15.06.2003 р. №973-IV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

5. Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель

та опустелюванням" від 22 жовтня 2014 р. №1024-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-p>

6. Сільське господарство України за 2013 рік. Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики України. — 2014 р. — 400 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Статистичні дані Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. — 182 с.

References:

1. Agrarian Union Ukraine (2015), available at: <http://www.auu.org.ua/home> (Accessed 4 Jan 2015).

2. Ahrobiznes s'ohodni (2015), available at: <http://www.agro-business.com.ua> (Accessed 4 Jan 2015).

3. The State Agency for Land Resources of Ukraine (2014), "Land in Ukraine as of 1 January 2014 and its dynamic changes compared with data for January 1, 2013", available at: <http://dazru.gov.ua/zvitnist/statystyka/107551-zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2014-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-v-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2013-roku.html> (Accessed 4 Jan 2015).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law "On Farming Enterprise", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (Accessed 4 Jan 2015).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), Order "On approval of the Concept of combating land degradation and desertification", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-p> (Accessed 4 Jan 2015).

6. State Statistics Service of Ukraine (2014), "Agriculture of Ukraine for 2013. Statistical Yearbook", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 Jan 2015).

7. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 Jan 2015).

8. Lupenko, Yu.O. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2012), Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic Direction of development of agriculture in Ukraine for the period 2020], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2014 р.